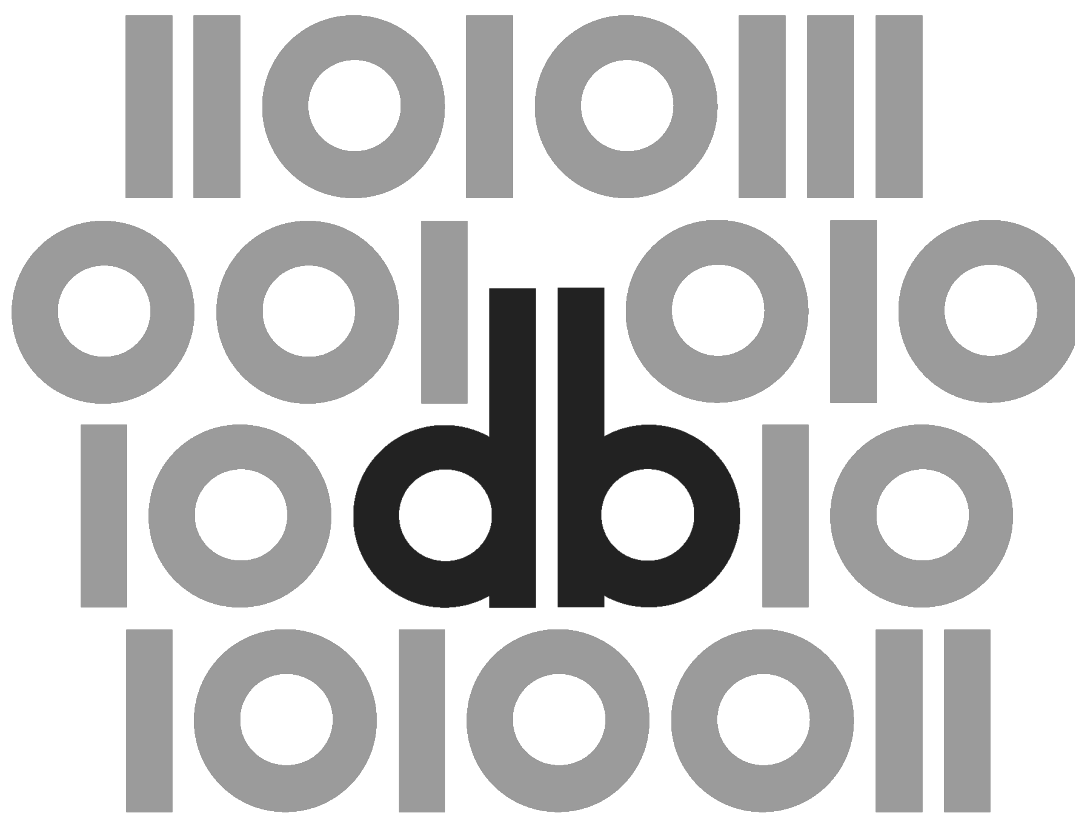

2 (2019)

<DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET>

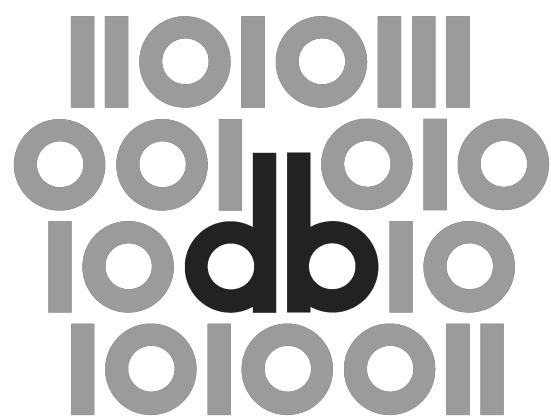

2 (2019)

</DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET>

Digitális Bölcsészet
2019., második szám

<DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET>

2 (2019)

Felelős szerkesztő:

Maróthy Szilvia

Szerkesztőség:

Fodor János, Kokas Károly, Parádi Andrea

Rovatvezetők:

Tanulmányok: Kiss Margit

Műhely: Péter Róbert

Kritika: Almási Zsolt

Tanácsadó testület:

Bartók István, Fazekas István, Golden Dániel, Horváth Iván, Palkó Gábor, Pap Balázs, Sass Bálint, Seláf Levente

Korábbi munkatársaink:

Bartók Zsófia Ágnes: szerkesztő, rovatvezető

†Labádi Gergely: szerkesztő, rovatvezető

†Orlovsky Géza: tanácsadó testület

ISSN 2630-9696

DOI 10.31400/dh-hun.2019.2

Kiadja az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszéke (1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A) és a Bakonyi Géza Alapítvány.

Felelős kiadó az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék vezetője.

Megjelenik az Open Journal Systems (OJS) v. 3. platformon, melynek működtetését az ELTE Egyetemi Könyvtár- és Leváltár biztosítja.

Ez a mű a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5 Magyarországi Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételeinek megfelelően felhasználható.

Honlap: <http://ojs.elte.hu/index.php/digitalisbolcseszett>

Email cím: dbfolyoirat@gmail.com

Tördelés: Hegedüs Béla

Grafika: Hegyi Gábor

<TANULMÁNYOK>

Koltay Tibor

Eszterházy Károly Egyetem

koltay.tibor@uni-eszterhazy.hu

Gondolatok a digitális bölcsészet, a könyvtártudomány és a könyvtárak kapcsolatrendszeréről*

A digitális bölcsészet területén dolgozó kutatók munkáját nem csak azért segíthetik a könyvtárak és a könyvtárosok, mert feladataik felmérésében és céljaik megvalósításában segítségükre van a szakértelmüket és tevékenységüket megalapozó könyvtár- és információtudomány (könyvtártudomány). Ez a két tudományterület a különbségek ellenére is számos hasonlóságot mutat egymással, mivel a könyvtártudomány célja, hogy elméleti szinten megismerje és megértse az információ világát és annak emberi tényezőit. Az utóbbi ugyanis valójában a digitális bölcsészeti kutatás tárgya is. Ennek a kérdéskörnek a tárgyalása mellett a cikk képet ad arról is, hogy – a nemzetközi szakirodalom tükrében – a világ (főként az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia) egyetemi és szakkönyvtárai milyen szolgáltatásokat nyújtanak a digitális bölcsészeti kutatásokhoz.

Kulcsszavak:

könyvtár- és információtudomány, könyvtártudomány, egyetemi és szakkönyvtárak, könyvtári szolgáltatások, együttműködés

1. Bevezetés

Ahogy azt Sennyey Pongrácz kifejti, a digitális bölcsészet fogalma körüli viták újra és újra fellángolnak, és közben az érvek egyre kifinomultabbá és árnyaltabbá válnak.¹ A következőkben egy még kifinomultabb és árnyaltabb diskurzushoz szeretnék hozzájárulni azzal, hogy – főként a köztük levő hasonlóságok és különbségek vonatkozásában – betekintést nyújtok a digitális bölcsészet és a könyvtár- és információtudomány (röviden könyvtártudomány) kapcsolatrendszerébe. Emellett röviden bemutatom, hogy milyen képet fest a nemzetközi szakirodalom egy része a világ (főként az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia) egyetemi és szakkönyvtárainak azon szolgáltatásairól, amelyeket a digitális bölcsészet területén dolgozó kutatóknak nyújtanak.

* A cikk megírását az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projekt támogatta.

¹ Sennyey Pongrácz, „Viták és víziók a digitális bölcsészetről,” *Digitális Bölcsészet* 1, 1. sz. (2018): 111–120, <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2018.1.228>.

2. A digitális bölcsészet és a könyvtártudomány

Fontos szempontnak kell tekintenünk e két tudományág kialakulásának és változásának irányát. Natalia Cecire például kiemeli, hogy a digitális bölcsészet nemcsak a „hagyományos” humán tudományok elméleti alapjaira támaszkodva, tehát kívülről befelé haladva alakult ki, hanem fejlődésének a belülről kifelé történő mozgás is sajátja, hiszen gyakran nem az elmélet, hanem a módszerek állnak középpontjában.² A könyvtártudomány viszont ennél egyszerűbb utat járt be azzal, hogy esetében a gyakorlat megelőzte az elméletet, mivel létrejöttét a könyvtárosság gyakorlata alapozta meg. Kialakulását ilyen módon kizárólag a kívülről befelé haladó fejlődés határozta meg.³

A könyvtártudomány egyik kiemelkedő teoretikusa, Marcia J. Bates szerint ennek a tudományágnak az a célja, hogy elméleti szinten megismerje és megértse az információ világát és annak emberi tényezőit, továbbá valós szakmai problémák megoldása érdekében az információ szervezése, visszakeresése és terjesztése céljára a gyakorlatban használható eszközöket alakítson ki.⁴ Lyn Robinson ehhez hozzáteszi, hogy könyvtártudomány tárgya az információ teljes kommunikációs lánc és annak elemzése. Ez a lánc (és vele a könyvtártudományi oktatás) magába foglalja az információforrások típusait, gyűjtését és gondozását. Része az információ szervezése metaadatok segítségével, az információk és adatok kezelése, az információ viselkedés, valamint az információs műveltség vizsgálata.⁵ Nem lényegtelen, hogy a könyvtártudomány számára kiemelkedő szerepe van a taxonómiák, metaadatsémák, programnyelvek, statisztikai technikák és szoftverek alkotta információs infrastruktúrának is.⁶ Megítélésem szerint ezek a tartalmak a digitális bölcsészet számára is relevánsak.

2.1. Módszerek és megközelítések

Az alkalmazott módszerek tekintetében egyaránt találunk hasonlóságokat és különbségeket a két terület között. Ahogy arra többek között Axel Bruns felhívja a figyelmünket, a digitális bölcsészet területén dolgozó kutatók matematikai és statisztikai módszereket vesznek kölcsön a számítástudománytól és a természettudományoktól, ami különösen igaz a nagy adatok felhasználásával történő kutatásokra.⁷

² Natalia Cecire, „Introduction: Theory and the Virtues of Digital Humanities,” *Journal of Digital Humanities* 1, 1. sz. (2011), <http://journalofdigitalhumanities.org/1-1/introduction-theory-and-the-virtues-of-digital-humanities-by-natalia-cecire/>.

³ Koltay Tibor, „Library and Information Science and the Digital Humanities: Perceived and Real Strengths and Weaknesses,” *Journal of Documentation* 72, 4. sz. (2016): 781–792, 783, <https://doi.org/10.1108/jdoc-01-2016-0008>.

⁴ Marcia J. Bates, „The Invisible Substrate of Information Science,” *Journal of the American Society for Information Science* 5, 12. sz. (1999): 1043–1050, 1044, [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-4571\(1999\)50:12%3C1043::aid-asi1%3E3.3.co;2-o](https://doi.org/10.1002/(sici)1097-4571(1999)50:12%3C1043::aid-asi1%3E3.3.co;2-o).

⁵ Lyn Robinson, „Information Science: Communication Chain and Domain Analysis,” *Journal of Documentation* 65, 4. sz. (2009): 578–591, 582, <https://doi.org/10.1108/00220410910970267>.

⁶ Ma Lia, „Is Information Still Relevant?” *Information Research* 18 (2013), <http://InformationR.net/ir/18-3/colis/paperC33.html>.

⁷ Axel Bruns, „Faster than the Speed of Print: Reconciling ‘Big Data’ Social Media Analysis and Academic Scholarship,” *First Monday* 18, 10. sz. (2013), <https://doi.org/10.5210/fm.v18i10.4879>.

A könyvtártudomány is importál tudást és módszereket más szakterületről, a kvantitatív megközelítéseket azonban többnyire csak kiegészítő jelleggel használja.⁸ Több részterülete viszont a humán tudományok módszereit alkalmazza. Példa erre egyik központi kérdésköre, a relevancia, amelynek vizsgálata elképzelhetetlen lenne a nyelvfilozófia és a szemantika eredményeinek felhasználása nélkül.⁹

2.2. A diszciplináris hovatartozás

Ha a kutatás fókuszát tekintjük, akkor érdemes megnéznünk, hogy milyen fordulatok következtek be a könyvtártudomány szemléletében. Ahogy arra Jan Nolin rámutat, ezek a fordulatok többé-kevésbé alapvető változásokban öltöttek testet, viszont nem jelentették a korábbi megközelítésektől való teljes elfordulást. Ilyen volt a történeti fordulat, amely a könyvtártudomány önazonosságának keresését mutatta. A nyelvészeti fordulatot a filozófia diszkurzív, a nyelv funkcióit újraértelmező megközelítése hozta magával.¹⁰ Hozzáteszem, hogy ezek a fordulatok még ma is, nem kis mértékben a humán tudományok episztemológiájához kötik a könyvtártudományt.

Azt, hogy a könyvtártudományt társadalomtudománynak tekintjük,¹¹ fordulatai közül szociológiai¹² és társadalmi-kognitív paradigmájának¹³ előtérbe kerülése erősítette meg. Mindazonáltal a többi tudományághoz fűződő viszonya számos tekintetben tisztázásra vár.¹⁴ Ez azért is van így, mert rendkívül sok és sokféle kérdésre keresi a választ, ami egyaránt tekinthető a gyengeségének és az erősségének.¹⁵ Ennek kapcsán úgy vélem, hogy a könyvtártudomány és a digitális bölcsészet rokonságának egyik fontos jele éppen az ilyen, vélt vagy valós erősségek és gyengeségek megléte.¹⁶

2.3. A digitális kultúra szerepe

A hasonlóság a kultúrára vonatkozóan is megvan e két tudományterület között. Egyrészt – ahogy azt Michael Buckland megállapítja – nem kétséges, hogy a könyvtár-

⁸ Michael Buckland, „What Kind of Science can Information Science Be?” *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 63, 1. sz. (2012): 1–7, <https://doi.org/10.1002/asi.21656>.

⁹ James M. Budd, „Relevance: Language, Semantics, Philosophy,” *Library Trends* 52, 3. sz. (2004): 447–462.

¹⁰ Jan Nolin, „What’s in a Turn?” *Information Research* 12, 4. sz. (2007), <http://Informationr.net/ir/12-4/colis/colis11.html>.

¹¹ Michael H. Harris, „The Dialectic of Defeat: Antinomies in Research in Library and Information Science,” *Library Trends* 34, 3. sz. (1986): 515–531.

¹² Blaise Cronin, „The Sociological Turn in Information Science,” *Journal of Information Science* 34, 4. sz. (2008): 465–475.

¹³ Birger Hjørland and Hanne Albrechtsen, „Toward a New Horizon in Information Science: Domain-Analysis,” *Journal of the American Society for Information Science*, 46, 6. sz. (1995): 400–425, [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-4571\(199507\)46:6%3C400::aid-asi2%3E3.0.co;2-y](https://doi.org/10.1002/(sici)1097-4571(199507)46:6%3C400::aid-asi2%3E3.0.co;2-y).

¹⁴ Lyn Robinson and Murat Karamuftuoglu, „The Nature of Information Science: Changing Models,” *Information Research* 15, 4. sz. (2010), <http://InformationR.net/ir/15-4/colis717.html>.

¹⁵ Jan Nolin and Fredrik Åström, „Turning Weakness into Strength: Strategies for Future LIS,” *Journal of Documentation* 66, 1. sz. (2010): 7–27, <https://doi.org/10.1108/00220411011016344>.

¹⁶ Koltay, „Library and Information Science,” 782.

tudomány fókuszában a kulturális elkötelezettség áll.¹⁷ Ha pedig elfogadjuk David Berrynek azt a megállapítását, hogy a számítógépes kód a digitális kultúra indexeként szolgálhat,¹⁸ akkor joggal gondolhatjuk, hogy annak is van kulturális aspektusa, hogy a digitális bölcsészet a számítástechnikára támaszkodik.

A kulturális irányultság fontosságát Helle Porsdam szintén megerősíti. Ő úgy látja ugyanis, hogy a digitális bölcsészetnek nemcsak a digitális eszközökkel létrehozott kultúrára kell figyelnie, hanem az is a célja, hogy segítségével megismerjük a számítástechnika alkalmazásának kulturális dimenzióját.¹⁹ Berry szerint ez megköveteli, hogy a kulturális tárgyakat digitális kóddá alakítva tanulmányozzuk, figyelve arra, hogy miként válnak a médium változásai episztemológiai természetűvé, és hogyan alakítják át a szoftverek a tudást információvá. Az (egyre inkább meghatározó) számítógépes kód ugyanis új kommunikatív folyamatokat képes generálni, és a közösségi média egyre nagyobb fontossága magában hordozza az együttműködésre épülő gondolkodás új és izgalmas formáinak a lehetőségét. Ennél fogva a számítástechnikai és adatközpontú témákhoz egyre inkább hozzákapcsolódik a technológia humán értelmezése.²⁰ Ezt a gondolkodást kell kiegészítenie annak, amit Federica Frabetti úgy fogalmazott meg, hogy elkezdünk a szoftverekre úgy tekinteni, mint az írás és olvasás körébe tartozó problémára.²¹

Ahogy pedig azt John Unsworth kiemeli, a digitális bölcsészet episztemológiai alapkészletének részét képezik a digitális eszközök, amelyeket arra használ, hogy segítségükkel modellezhetővé váljanak a humántudományi adatok, ami jóval több annál, mint amikor a számítógép az írógépet vagy a telefont utánozza.²² Részben ebből ered, hogy a humán tudományoknak (akár hagyományos formájukban is) meg kell küzdeniük azzal, hogy kialakítsák a technológia használatára vonatkozó elveiket annak érdekében, hogy megmaradjanak a humanista ideálok, viszont megérthessék azt a hatást, amelyet az egyre nagyobb szerepet kapó digitális infrastruktúra gyakorol a tudáslétrehozás rendszerére.²³

Andrew Dillon szerint a könyvtártudomány képviselőinek célszerű lenne megvizsgálniuk azt, hogy miként tudják pozitív irányba befolyásolni a tág értelemben

¹⁷ Buckland, „What Kind of Science,” 4.

¹⁸ David, M. Berry, „The Computational Turn: Thinking about the Digital Humanities,” *Culture Machine* 12 (2011): 5, <https://culturemachine.net/wp-content/uploads/2019/01/10-Computational-Turn-440-893-1-PB.pdf>.

¹⁹ Helle Porsdam, „On Finding the Proper Balance between Qualitative and Quantitative Ways of Doing Research in the Humanities,” *DHQ: Digital Humanities Quarterly* 7, 3. sz. (2013): 11, <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/7/3/000167/000167.html>.

²⁰ Berry, „The Computational Turn,” 9.

²¹ Federica Frabetti, „Rethinking the Digital Humanities in the Context of Originary Technicity,” *Culture Machine* 1, 2. sz. (2011): 1–22, <https://culturemachine.net/wp-content/uploads/2019/01/1-Rethinking-431-884-1-PB.pdf>.

²² John Unsworth, „What is Humanities Computing, and What is Not?” *Jahrbuch für Computerphilologie* 4, (2002), <http://computerphilologie.uni-muenchen.de/jg02/unsworth.html>.

²³ Marija Dalbello, „A Genealogy of Digital Humanities,” *Journal of Documentation* 67, 3. sz. (2011): 480–506, 482, <https://doi.org/10.1108/00220411111124550>.

vett hálózati infrastruktúra fejlődését.²⁴ Ez a célkitűzés ráadásul jól illeszkedik a digitális kultúra kritikai tanulmányozásának fentebb említett narratívájához, mivel az újmédiának az azt használó egyénekre és a tágabb társadalomra gyakorolt hatását vizsgálja.²⁵

2.4. Az adatokhoz és az információhoz fűződő viszony

Bár az információ iránti elkötelezettség és érdeklődés eltérő mértékű, továbbá jellege is részben eltér egymástól a digitális bölcsészet és a könyvtártudomány területén,²⁶ minden más hasonlóságnál erősebb kapcsolatot jelent az, hogy képviselőik számára fontos a szövegben megtestesülő információ léte és annak interpretációja. Ennél fogva különös súlyt kap az – a digitális bölcsészet szempontjából egyébként is alapvető jelentőségű feltételezés –, hogy a szöveget adatokként, az adatokat pedig szöveggként értelmezhetjük. Ahogy azt Trevor Owens megfogalmazza, az adatok – mivel van meghatározott célközönségük – értelmezhető és elemezhető szövegeknek tekinthetők.²⁷ Christof Schöch pedig leszögezi, hogy a humán tudományi adatokat nemcsak digitálisan és szelektíven hozzuk létre, hanem azok az adott vizsgálati tárgy bizonyos tulajdonságainak részlegesen gépi absztrakciói is.²⁸ Természetesen az ilyen vagy hasonló alapokon nyugvó elképzelések fő pillére az a megközelítés, hogy az adatból meghatározható az információ, az információból a tudás, méghozzá úgy, hogy feltételezzük, hogy ezek a folyamatok az ellenkező irányban is működnek.²⁹ Joyline Makani érveit követve teljes joggal merülhet fel bennünk, hogy ez a kapcsolatrendszer nem olyan egyszerű, mint ahogy azt az adat, az információ és a tudás összefüggésének hierarchikus modelljei leírják. Az adatok és információk ugyanis kölcsönhatásban állnak egymással, és értéküket az a cél határozza meg, amelynek elérésére felhasználjuk őket.³⁰ Ezt előlegezi meg Buckland gondolatmenete, amelyben kimondja, hogy az információnak három létformája van.³¹ Az első létforma (az információ mint tudás)

²⁴ Andrew Dillon, „Library and Information Science as a Research Domain: Problems and Prospects,” *Information Research* 12, 4. sz. (2007), <http://InformationR.net/ir/12-4/colis/colis03.html>.

²⁵ Oya Rieger, „Framing Digital Humanities: The Role of New Media in Humanities Scholarship,” *First Monday* 15, 10. sz. (2010), <https://doi.org/10.5210/fm.v15i10.3198>.

²⁶ Koltay Tibor, „Könyvtártudomány és digitális bölcsészet: Az információ tudományai?” *Információs Társadalom* 13, 2. sz. (2013): 26–37.

²⁷ Trevor Owens, „Defining Data for Humanists: Text, Artifact, Digital or Evidence?” *Journal of Digital Humanities* 1, 1. sz. (2011), <http://journalofdigitalhumanities.org/1-1/defining-data-for-humanists-by-trevor-owens/>.

²⁸ Christof Schöch, „Big? Smart? Clean? Messy? Data in the Humanities,” *Journal of Digital Humanities* 2, 3. sz. (2013): 2–13, <http://journalofdigitalhumanities.org/2-3/big-smart-clean-messy-data-in-the-Humanities/>.

²⁹ Lin Wang, „Twinning Data Science with Information Science in Schools of Library and Information Science,” *Journal of Documentation* 74, 6. sz. (2018): 1243–1257, <https://doi.org/10.1108/jd-02-2018-0036>.

³⁰ Joyline Makani, „Knowledge Management, Research Data Management, and University Scholarship: Towards an Integrated Institutional Research Data Management Support-System Framework,” *VINE* 45, 3. sz. (2015): 344–359, <https://doi.org/10.1108/vine-07-2014-0047>.

³¹ Michael Buckland, „Information as thing,” *Journal of the American Society for Information Science* 42, 5. sz. (1991): 351–360.

azonos az átadott tudással. A második létforma (az információ mint folyamat) tudatállapotunkat módosíthatja. A harmadik létforma az információ mint dolog. Ebben a létformában az információra úgy tekintünk, mint kézzelfogható, rögzített entitásra, amelyet ki tudunk fejezni, le tudunk írni, reprezentációk formájában tükrözni tudunk, vagy fizikailag (jelként) képviselve van. A szöveg ennek a létformának a megtestesülése.

2.5. További közös területek

Golub és Hansson szerint – mivel a könyvtártudomány érdeklődési körébe mindig is beletartoztak az információ szervezésének és terjesztésének problémái, az adatok és az információk közötti rokonság okán e tudományterület egyre gyakrabban foglalkozik az adatok gondozásának és szervezésének kérdéseivel. Az adatok iránti elkötelezettségét erősíti az is, hogy nemcsak az empirikus kutatás eredményeit és a statisztikai elemzések nyersanyagát tekinti adatnak, hanem önálló, saját jogán vizsgálendő kutatási tárgyat is lát benne.³²

Ugyanakkor mindkét szakterület szakembereinek számolnia kell azzal, hogy a közösségi média fontosságának növekedésével megteremtődik annak lehetősége, hogy az együttműködésre épülő gondolkodás új és izgalmas formái alakuljanak ki. A kérdés viszont az, hogy a szoftverek és kódok valami olyat hoznak-e, ami valódi együttműködést tesz lehetővé, hozzásegítve bennünket olyan, „szuper kritikai” gondolkodás eléréséhez, ami új eszméket, gondolkodási módokat és gyakorlatokat generál.³³ Wendell Piez szerint ezért a digitális bölcsészettnek olyan kritikai attitűdre van szüksége, amely a digitális média tanulmányozásától eljut a média újjáalakításához és újra-feltalálásához,³⁴ ami meglátásom szerint nincsen másként a könyvtártudomány esetében sem.

Részben a fentiek függvényeként több olyan témát azonosíthatunk, amely a könyvtártudományi kutatás mellett a digitális bölcsészet érdeklődésére is számíthat. Ezek a következők:

- a dokumentumok tartalmi feltárása,³⁵
- a digitalizálás és a digitális dokumentumok (szövegek) megőrzése,³⁶
- a digitális könyvtárak építése,³⁷

³² Koraljka Golub and Joacim Hansson, „(Big) Data in Library and Information Science: A Brief Overview of Some Important Problem Areas,” *Journal of Universal Computer Science* 23, 1. sz. (2017): 1098–1108, 1100.

³³ Berry, „The Computational Turn,” 8.

³⁴ Wendell Piez, „Something Called Digital Humanities,” *DHQ: Digital Humanities Quarterly* 2, 1. sz. (2008), <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/2/1/000020/000020.html>.

³⁵ Michael Sperberg-McQueen, „Classification and its Structures,” in *A Companion to Digital Humanities*, eds. Raymond George Siemens, Susan Schreibman and John Unsworth (Oxford: Blackwell, 2004), 161–176, <https://doi.org/10.1111/b.9781405103213.2004.00017.x>.

³⁶ Marilyn Deegan and Simon Tanner, „Conversion of Primary Sources,” in *A Companion to Digital Humanities*, eds. Raymond George Siemens, Susan Schreibman, and John Unsworth (Oxford: Blackwell, 2004), 488–504, <https://doi.org/10.1111/b.9781405103213.2004.00035.x>.

³⁷ Howard Besser, „The Past, Present, and Future of Digital Libraries,” in *A Companion to Digital Humanities*, eds. Raymond George Siemens, Susan Schreibman and John Unsworth (Oxford: Blackwell, 2004), 557–575, <https://doi.org/10.1111/b.9781405103213.2004.00039.x>.

- a publikációkhoz való nyílt hozzáférés,³⁸
- az információ-visszakeresés,³⁹
- az eleve digitális dokumentumok,⁴⁰
- a digitalizálás és a digitális megőrzés,⁴¹
- a nyílt hozzáférés.⁴²

Ezt a képet árnyalja a digitális objektumok olyan, a funkcionalitást hangsúlyozó megközelítése, mint az információépítéssel, amelynek egyes elemei (így az interfészek és a használhatóság) megjelennek a digitális bölcsészetben,⁴³ és úgy látom, hogy a könyvtártudomány szempontjából sem érdektelenek.

3. A digitális bölcsészet és a könyvtárak

A digitális bölcsészet és a könyvtárak kapcsolatáról szólva érdemes megjegyeznünk Christine Borgmannak, a tudományos adatokról való interdiszciplináris gondolkodás kiemelkedő képviselőjének és a digitális bölcsészet eszméje támogatójának⁴⁴ a kulcsmondatát: „A tudományos kutatáshoz nem több adat kell, hanem a megfelelő adatokra van szükség.”⁴⁵ Megítélésem szerint ez igaz a digitális bölcsészeti kutatásokra is. Márpedig ha ez így van, akkor a digitális bölcsészet terén dolgozó kutatóknak jó minőségű, gondozott adatokra van szükségük ahhoz, hogy eredményeket érjenek el. Ennek a célnak az elérését nagyban segíthetik a könyvtárak.

Az ilyen irányú együttműködés lehetőségei kapcsán Kiszl Péter és Móring Tibor a könyvtári szférában is eredményesen használható digitális bölcsészeti alkalmazásokat veszi számba.⁴⁶ Jelen tanulmányban a kutatók és a könyvtárak közötti együttműködés és a könyvtárak által nyújtott, tág értelemben vett szolgáltatás kereteit, lehetőségeit és példáinak egy részét mutatom be.

³⁸ Rieger, „Framing digital humanities.”

³⁹ Michael H. Harris, „The Dialectic of Defeat,” 523.

⁴⁰ Geoffrey Little, „We are all digital humanists now,” *The Journal of Academic Librarianship*, 37, 4 sz. (2011): 352–354, <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2011.04.023>.

⁴¹ Deegan and Tanner, „Conversion of Primary Sources,” 488.

⁴² Matthew G. Kirschenbaum, „So the Colors Cover the Wires: Interface, Aesthetics, and Usability,” in *A Companion to Digital Humanities*, eds. Raymond George Siemens, Susan Schreibman, and John Unsworth (Oxford: Blackwell, 2004), 523–542, <https://doi.org/10.1002/9780470999875.ch34>.

⁴³ Kirschenbaum, „So the Colors Cover,” 523–542.

⁴⁴ Christine L. Borgman, „The Digital Future is Now: A Call to Action for the Humanities,” *Digital Humanities Quarterly* 3, 4. sz. (2009), <http://digitalhumanities.org/dhq/vol3/4/000077/000077.html/000077.html>.

⁴⁵ Christine L. Borgman, *Big Data, Little Data, No Data: Scholarship in the Networked World* (Cambridge, MA: MIT Press, 2015), 91–92, https://doi.org/10.1162/leon_r_01170.

⁴⁶ Kiszl Péter és Móring Tibor, „Digitális bölcsészet a könyvtár- és információtudományban, 1. rész: A digitális bölcsészet alkalmazásválasztéka,” *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 65, 11. sz. (2018): 574–569, <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2018.1.228>.

3.1. Miért szolgálatnak a könyvtárak?

Miközben az adatintenzív tudományos kutatás paradigmája a digitális bölcsészet létének előfeltétele, a szolgáltatások egy része véleményem szerint független attól, hogy a digitális bölcsészet vagy más szakterületek kutatóinak kínálják-e őket a könyvtárak, másrészt kétségtelen, hogy a digitális bölcsészeknek is vannak sajátos információs igényeik, amelyek eltérnek más, az adatintenzív tudomány területén megjelenő elvárásoktól. A könyvtárak feladata tehát egyrészt az adatok szervezése és terjesztése, másrészt a kutatási adatok kezeléséhez kötődő szolgáltatások háttérében álló technológiákat is ki kell alakítaniuk.⁴⁷ Ezt megkönnyíti, hogy számos feladatot már meglevő ismereteik birtokában tudnak megoldani,⁴⁸ és számos hagyományosnak tekinthető készségük hasznosulhat a digitális bölcsészet támogatásában.⁴⁹

Az egyik lehetséges szolgáltatás a kutatók igényeit kielégítő, már létező adatállományok felderítése, mivel az adatok a könyvtárak és az adatokkal foglalkozó munkatársaik gondjaira vannak bízva, és ők azok, akik használatra és elemzések elvégzéséhez rendelkezésre bocsátják azokat.⁵⁰ Ezzel cseng egybe, hogy Sennyey Pongrácz a digitális bölcsészet reális működésének kritériumai között említi a létező forrásanyag digitális feldolgozhatóságát.⁵¹

A könyvtárak küldetése, hogy a kiváló minőségű és megfelelően gondozott adatok iránt megnyilvánuló igényt kielégítsék. Erre akkor lesznek képesek, ha tudják, hogy a kutatók mit gondolnak a könyvtárak nekik nyújtott szolgáltatásairól.⁵² Emellett tisztában kell lenniük azzal, hogy saját maguk milyenek látják a szerepüket a kutatóknak nyújtott szolgáltatásokban, továbbá hogyan akarják kutatástámogató feladatukat ellátni.⁵³ Sok más szakemberrel együtt úgy gondolom, hogy a könyvtárak feladatainak felmérésében és céljaik megvalósításában segítségükre van a munkájukat és szakértelmüket megalapozó könyvtártudomány.

3.2. Példák a szolgáltatásokra és az együttműködésre

Az általános jellemzők után, immár a konkrét feladatokhoz eljutva láthatjuk, hogy viszonylag gyakori szolgáltatás az adatkezelési tervek elkészítéséhez nyújtott segít-

⁴⁷ Robin Rice and John Southall, *The Data Librarian's Handbook* (London: Facet Publishing, 2016).

⁴⁸ Andrew Cox, „Academic Librarianship as a Data Profession,” *Information Today Europe ILI365* 2, (2018): 1–2, <https://www.infoday.eu/Articles/Editorial/Featured-Articles/Academic-librarianship-as-a-data-profession-125376.aspx>.

⁴⁹ Tim Bryson, Mariam Posner, Alain St, Pierre and Stewart Varner, *Digital Humanities SPEC Kit 326* (Washington, DC: Association of Research Libraries, 2011), <https://doi.org/10.29242/spec.326>.

⁵⁰ Liz Lyon and Eleanor Mattern, „Education for Real-world Data Science Roles (Part 2): A Translational Approach to Curriculum Development,” *International Journal of Digital Curation* 1, 6. sz. (2016): 13–26, <https://doi.org/10.2218/ijdc.v1i1i2.417>.

⁵¹ Sennyey, *Viták és víziók*, 115.

⁵² Barbara Brydges and Kim Clarke, „Is it Time to Re-envision the Role of Academic Librarians in Faculty Research?” *Library Connect* 13 (2015), <https://libraryconnect.elsevier.com/article/s/2015-07/it-time-re-envision-role-academic-librarians-faculty-research>.

⁵³ Cox, „Academic librarianship,” 2.

ség.⁵⁴ A kutatásfinanszírozó szervezetek egy része előírja ugyanis, hogy az általuk támogatott kutatásokhoz készüljön adatkezelési terv (*Data Management Plan, DMP*). Ezeknek a terveknek az összeállításában tudnak segíteni a könyvtárosok, amelyhez hasonló készségekre van szükségük, mint amelyekkel akkor élnek, amikor az információk használatával összefüggő (hagyományos) tanácsokkal szolgálnak a felhasználók részére. Az adatkezelési tervek esetében azonban arra is szükség van, hogy ismerjék a finanszírozók előírásait és a helyi adatkezelési folyamatokat. Hozzá kell tennem, hogy viszonylagos elterjedtségük ellenére, jelenleg csak a kutatók kisebb részét érintik az adatkezelési tervekkel kapcsolatos teendők, amely azonban változhat a jövőben. Közben tudjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államokban, a *National Endowment for the Humanities* Digitális Bölcsészeti Irodája (*Office of Digital Humanities, ODH*) 2011 óta elvárja, hogy a kutatási pályázatok tartalmazzanak adatkezelési tervet, amelyben a pályázók a kutatás eredményeként keletkező adatok típusára, valamint azok kutatás közbeni és azt követő kezelésére fókuszálnak. Az *ODH* elvárja, hogy a nyertes pályázók terjesszék eredményeiket a tudományos közösség és nagyközönség körében.⁵⁵

Könyvtári feladat lehet az is, hogy a könyvtárosok bibliometriai és alternatív metrikák (*altmetrics*) alapján történő számításokat népszerűsítsenek, sőt ezeket el is végezhetik.⁵⁶

Ahogy arra Robin Rice és John Southall rámutat, a könyvtárosok a kutatókat referenz-interjúk készítésével is segíthetik. Ez a könyvtárak hagyományos tevékenysége, amely azt célozza, hogy munkatársaik megtudják, milyen információra van olvasóiknak szüksége. Ha azonban adatok iránti igényeket akarnak ilyen formában felmérni, az interjú általában több kérdésből áll, mint hagyományos formája, amely publikációk azonosítására irányul. A válaszok várhatóan az adatok kapcsán is hasznosnak bizonyulnak majd, viszont előfordulhat, hogy nem lesznek véglegesnek tekinthetők.⁵⁷

Az adatokra való hivatkozás is olyan terület, ahol a könyvtárosok segíteni tudják a kutatók munkáját. Az adatállományok származásának dokumentálása érdekében pedig metaadatokkal láthatják el az adatállományokat.⁵⁸ Végül, de nem utolsósorban, a könyvtárosok a repozitóriumokban elhelyezendő adatállományok kiválasztásában is közreműködhetnek, hiszen vannak ismereteik és tapasztalataik gyűjtemények kialakításában.⁵⁹

A könyvtárosok és a kutatók közös feladata lehet, hogy részt vegyenek a jövő digitális bölcsészeti kutatóinak információs műveltségi oktatásában, ami gyakran a már tapasztalt kutatók és a könyvtárosok együttműködésében valósul meg. Ez az oktatási

⁵⁴ Carol Tenopir, Sanna Talja, Wolfram Horstmann, Elina Late, Dane Hughes, Danielle Pollock, Birgit Schmidt, Lynn Baird, Robert Sandusky and Suzie Allard, „Research Data Services in European Academic Research Libraries,” *LIBER Quarterly* 27, 1. sz. (2017): 23–44, <https://doi.org/10.18352/lq.10180>.

⁵⁵ Alex Poole, „A Greatly Unexplored Area: Digital Curation and Innovation in Digital Humanities,” *Journal of the Association for Information Science and Technology* 68, 7. sz. (2017): 1772–1781, <https://doi.org/10.1002/asi.23743>.

⁵⁶ Andrew M. Cox and Eddy Verbaan, *Exploring Research Data Management* (London: Facet, 2018).

⁵⁷ Rice and Southall, *The Data Librarian's Handbook*, 75.

⁵⁸ Cox, „Academic librarianship,” 1.

⁵⁹ Cox and Verbaan, *Exploring Research Data*, 150.

tevékenység nem teljesen új és – bár sokan vitatják létjogosultságát – folyamatosan fejlődik.⁶⁰ Az információs műveltség mellett (sok tekintetben annak részeként) ott van az adatumveltség is, amelyet készségek és tudásbázis együtteseként határozhatunk meg. Célja, hogy lehetővé tegye számunkra az adatok információvá és a gyakorlatban használható tudássá alakítását olyan módon, amely képessé tesz az adatok elérésére, értelmezésére, kritikai értékelésére, kezelésére és etikus használatára.⁶¹

Számolnunk kell azonban azzal, hogy sok könyvtáros egyelőre nincsen kellő mértékben felkészülve arra, hogy kielégítse a digitális bölcsészeti kutatások által támasztott igényeket. Ahogy arra többen is rámutatnak, a könyvtárosok gyakran a napról napra felmerülő, egyedi igények kielégítésére fókuszálnak, továbbá előnyben részesítik a kezdő kutatók támogatását, és főként a kutatás kezdeti fázisában működnek közre,⁶² ami akadályba lehet annak, hogy a kutatók tágabb körére is kiterjesszék szolgáltatásaikat.⁶³

Bár a digitális bölcsészet szakirodalmában gyakran találkozunk azzal a gondolat-tal, hogy az oktatásban és a kutatásban fontos szerepe és jótékony hatása van az együttműködésnek, megvalósítása gyakran ütközik akadályokba. Mindazonáltal Bethany Nowvieskie joggal hangsúlyozza, hogy számos olyan könyvtáros van, aki be tud illeszkedni a digitális bölcsészeti kutatás és oktatás folyamatába.⁶⁴ Közülük sokan arra is késztetést éreznek, hogy teljes jogú partnerként vegyenek részt digitális bölcsészeti projekteknél. Itt ismét érdemes visszatérnünk a kutatási adatok kezelésében történő olyan jellegű részvételre, amely egyelőre még ritka a humán tudományi (így a digitális bölcsészeti) kutatások esetében is. Ennek egyik terepe lehet az, hogy a könyvtárosok információforrásokat biztosítanak a kutatáshoz, és egyúttal oktatják is a hallgatókat ezeknek a forrásoknak a használatára.⁶⁵ John Russel és Merinda Kaye Hensley ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a könyvtárosok az oktatási feladatköröket csak nemrégiben kezdték el feltérképezni. Rámutatnak arra is, hogy az oktatás a digitális eszközök bemutatására korlátozódik, miközben a könyvtárosoknak egyre inkább arra volna igénye, hogy ne csak a szoftverek sajátosságait ismertessék meg a hallgatókkal, hanem a digitális bölcsészet tágabb kontextusát is megmutassák, és

⁶⁰ Ying Zhang, Shu Liu and Emilee Mathews, „Convergence of Digital Humanities and Digital Libraries,” *Library Management* 36, 4–5. sz. (2015): 362–377, <https://doi.org/10.1108/lm-09-2014-0116>.

⁶¹ Koltay Tibor, „Data Literacy: in Search of a Name and Identity,” *Journal of Documentation* 71, 2. sz. (2015): 401–415, <https://doi.org/10.1108/jd-02-2014-0026>.

⁶² Ixchel M. Faniel and Lynn Silipigni Connaway, „Librarians’ Perspectives on the Factors Influencing Research Data Management Programs,” *College and Research Libraries* 79, 1. sz. (2018): 100–119, <https://doi.org/10.1108/jd-02-2014-0026>.

⁶³ Matt Burton and Liz Lyon, „Data Science in Libraries,” *Bulletin of the Association for Information Science and Technology* 43, 4. sz. (2017): 33–35.

⁶⁴ Bethany Nowvieskie, „Skunks in the Library: A Path to Production for Scholarly R&D,” *Journal of Library Administration* 53, 1. sz. (2013): 53–66, <https://doi.org/10.1080/01930826.2013.756698>.

⁶⁵ Janet Hauck, „From Service to Synergy: Embedding Librarians in a Digital Humanities Project,” *College and Undergraduate Libraries* 24, 2–4. sz. (2017): 434–451, <https://doi.org/10.1080/10691316.2017.1341357>.

tanulási élményeket is nyújtsanak nekik, valamint a digitális módszerek és a források kritikai megközelítését állítsák a középpontba.⁶⁶

Thoughts on the Relationship between Digital Humanities, Library and Information Science and Libraries

Libraries and librarians can support digital humanists not only by having expertise in identifying objectives and working out ways of realization, informed by library and information science (LIS) but because both the digital humanities and LIS have several themes and issues in common. LIS aims to explore and understand the world of information and its human factors, and the latter is in the focus of digital humanists' research as well. Besides showcasing these common features, examples of services offered to digital humanists (mainly) in Anglo-American academic libraries are presented in the paper.

Keywords:

library and information science, digital humanities research, academic libraries, library services, cooperation

⁶⁶ John E. Russel and Merinda Kaye Hensley, „Beyond Buttonology: Digital Humanities, Digital Pedagogy, and the ACRL Framework,” *College and Research Libraries News* 78, 11. sz. (2017): 588–600, <https://doi.org/10.5860/crln.78.11.588>.